

מרפובליקה אסלאמית לרפובליקה איראנית

רו צימט | 16 בנובמבר, 2025 | גיליון 2060

ציון מסורות מערביות וטרור-אסלאמיות באיראן, דוגמת "ליל כל הקדושים" ו"יום כורש הגדול", שב ועורר לאחרונה ויכוח ציבורי בין חוגים שמרנים, הרואים בהן איום על ערכי המהפכה האסלאמית והאמונה הדתית, לבין הסבורים כי הן משקפות תהליכי שינוי בקרב הדור הצעיר, שיש להשלים עימם. במקביל, החלטת שלטונות טהראן לחנוך פסל של מלך פרסי קדום ביטאה מאמץ גובר מאז מלחמת 12 הימים עם ישראל לגייס את הציבור סביב הלאומיות האיראנית, לרבות באמצעות סמלים המזוהים עם העבר הטרור-אסלאמי. נראה כי השלטונות אינם יכולים עוד להתעלם ממגמות העומק בחברה האיראנית, ובכללן תהליכי חילון, התמערבות והדגשת הרכיב הפרסי על פני הרכיב האסלאמי בזהות הלאומית, שאינן נראות בשלב זה הפיכות. גם אם אין בהן כדי לחולל שינוי פוליטי בעתיד הקרוב, הן עשויות להוביל לתמורות משמעותיות בדמותה של הרפובליקה האסלאמית בעקבות שינוי במשטר, ובמיוחד לאחר מותו של מנהיג איראן ח'אמנהאי, שעשוי להכשיר את הקרקע להבשלתן לכדי שינויים פוליטיים משמעותיים.

ליל ה-31 באוקטובר 2025 חגגו אלפי צעירים איראנים את "ליל כל הקדושים" (האלווין), שהפך במהלך השנים נפוץ בארצות רבות בעולם בזכות תרבות הפופ האמריקאית והמדיה הדיגיטלית. לקראת ההאלווין ניסו שלטונות הרפובליקה האסלאמית למנוע את החגיגות באמצעות איסור על קיום טקסים, התכנסויות או מכירת פריטים הקשורים לליל כל הקדושים ואף איימו לסגור בתי עסק שיקיימו את החגיגות. דוברת הממשלה, פאטמה מוהאג'רי, הציעה לחוגגים להעדיף חגים לאומיים ודתיים על פני ליל כל הקדושים, אף כי הדגישה שעדיף למנוע את החגיגות באמצעות "חינוך תרבותי" ולא דווקא על ידי אכיפה ומניעה. חבר המג'לס הרדיקלי, חמיד רסאאי, טען כי חלק מהמועדים המיובאים, דוגמת האלווין, המבוסס על פחד והפצת סמלים של מוות, אינם תואמים את הערכים התרבותיים האיראניים ואף עלולים להשפיע לרעה על אמונות הדור הצעיר. לדבריו, יש להעריך ולשמר טקסים שמקורם בתרבות האיראנית ולהימנע מחיקוי עיוור של מנהגים זרים הסותרים את הרוח הקולקטיבית ואת האמונות הדתיות. לעומתו, איש הדת והפעיל הפוליטי הרפורמיסטי, מוחמד-עלי אבטחי, הביע הבנה לצעירים החוגגים וטען כי מבחינתם מדובר בעיקר בבידור המאפשר להם להרגיש חלק מהקהילה הגלובלית. הוא ציין, כי אין כל סיבה להפוך צורת בילוי זה לבעיה תרבותית או פוליטית ובמקום זאת יש להפחית את המגבלות על קיומם של אירועי בידור לצעירים.

אין זו הפעם הראשונה ששלטונות איראן נכשלים במניעת התפשטותן של מסורות מערביות, כדוגמת האלווין או יום ולנטיין ("חג האהבה"). החשיפה הגוברת למערב ולמודרניזציה הביאה לאימוץ אורח חיים מערבי בקרב הצעירים, המתרחקים מערכי המהפכה ומאמצים אורח חיים מתירני יותר הכולל צריכת

תרבות מערבית. זאת, חרף התנגדות השלטונות הרואים בחדירה התרבותית המערבית איום על החברה האיראנית, ובייחוד על הצעירים. בראייתם, השפעתה הגוברת של תרבות הצריכה המערבית עלולה להאיץ תהליכי שינוי חברתיים ואף לסכן את יציבות המשטר לאורך זמן. "תופעת ולנטיין", שהתרחבה מאוד באיראן בשנים האחרונות, בעיקר בקרב צעירים, נתפסת על ידי רבים בממסד הדתי כביטוי למשבר מוסרי וחברתי הפוקד את הדור הצעיר. בניסיון להיאבק בתופעה ניסו השלטונות לספק פתרונות חלופיים ל"יום ולנטיין", למשל אימוץ מסורות לאומיות איראניות, ואף מסורות טרום-אסלאמיות, דוגמת "יום אספנדגאן" - יום האהבה על פי המסורת הזורואסטריית, או יום נישואיהם של האימאם השיעי עלי ופאטמה, בתו של הנביא מוחמד.

לא רק מסורות מערביות הצליחו לעורר לאחרונה את התנגדות שלטונות איראן. בסוף אוקטובר חסמו כוחות הביטחון - כמדי שנה - את הדרכים הראשיות המובילות למתחם הארכיאולוגי בפאסארגאד במחוז פארס שבדרום איראן, שם ממוקם קברו של כורש הגדול, כדי למנוע מאזרחים לציין את "יום כורש". מנהג זה, שהחל בעשור שעבר ואינו נכלל בלוח השנה האיראני הרשמי, נועד להנציח את זכרו של מייסד האימפריה האח'מנית ב-29 באוקטובר, המועד שבו נכנס המלך כורש לבבל לצורך כיבושה, כפי שעולה ממספר עדויות היסטוריות. במהלך השנים התעורר ויכוח סביב מסורת "יום כורש", שהלכה והתפשטה בקרב צעירים איראנים רבים. לטענת חלק מהחוגים השמרנים-רדיקליים, מבטאת המסורת מאמץ מצד אויבי המשטר וחוגים מלונכניים גולים לערער את עקרונות המהפכה האסלאמית. לעומתם, היו שטענו כי הכבוד שאזרחים איראנים מייחסים למכונן האימפריה הפרסית אינו מסכן את הביטחון הלאומי ואף יכול לשמש לחיזוק הסולידריות הלאומית בקרב הציבור. ערב "יום כורש" השנה אמר קאדר אשנא, יועצו של שר התרבות, כי דמותו של כורש יכולה לחזק את האחדות הלאומית. הוא הוסיף, כי אין מניעה לדון בבקשה להכנסת היום ללוח השנה הרשמי אם תוגש בקשה כזו באופן רשמי לשלטונות.

בעוד שקיומם של טקסי ליל כל הקדושים ויום כורש הגדול מבטא תהליכים "מלמטה למעלה", הרי שהחלטת שלטונות טהראן לחנוך את פסלם של המלך שאפור הראשון ושל הקיסר הרומאי ולריאנוס בכיכר אנקלאב ("המהפכה") בטהראן משקפת ניסיון מוגבר מצד המשטר בעקבות מלחמת 12 הימים עם ישראל וארצות הברית לגייס את הציבור סביב הלאומיות האיראנית, בין היתר באמצעות שימוש בסמלים המזוהים עם העבר הטרומ-מהפכני ואף הטרומ-אסלאמי. בטקס רב רושם, שנערך בראשית נובמבר 2025 וכלל גם מופע מוסיקלי, נחנך הפסל, המראה את הקיסר הרומאי כורש ברך בפני המלך הסאסאני בן המאה השלישית לספירה. לצד הפסל הוצב שלט חוצות שעליו נכתב "עוד תכרעו ברך שנית בפני איראן", בהתייחסות ברורה לאויביה הנוכחיים של איראן. כמו כן, הוצבו לצדו שלטים עם דמויות צבאיות, ביניהן מפקד כוח קודס במשמרות המהפכה לשעבר, קאסם סולימאני, שחוסל בידי ארצות הברית בינואר 2020, ומפקד זרוע האוויר של משמרות המהפכה, אמיר-עלי חאג'זאדה, שנהרג במתקפת הפתיחה של המלחמה ביוני 2025.

הצבת הפסל עוררה עניין ציבורי רב. עבד אל-חא דאווארי, יועצו לשעבר של הנשיא מחמוד אחמדינז'אד, טען כי יש לראות את התנהלות השלטונות על רקע משבר הלגיטימציה של הדת הרשמית ושחיקת האמונה הדתית ברפובליקה האסלאמית תוצאה מכך שהדת הפכה לכלי מדינתי של פיקוח ושליטה. לנוכח מגמה זו מנסה המשטר לשקם את בסיס הלגיטימציה התרבותית שלו. בשנות ה-80 נשען המשטר על לגיטימציה דתית, שסמליה היו טקסי העאשורא השיעים (יום ציון מותו של האימאם השיעי חוסיין בקרב כרבלא' בשנת 680 לספירה), המסגד והרעלה. כיום, לעומת זאת, המשטר מחפש

לגיטימציה באמצעות סמלים, שחלקם לקוחים מהמורשת הטרומ־אסלאמית, כדי לעודד אחדות לאומית. לדברי דאווארי, מקור העוצמה עבור הרפובליקה האסלאמית כבר אינו "האומה האסלאמית" אלא "ההיסטוריה והדם האיראניים". לעומת זאת, פעיל התקשורת השמרני, צאדק ניכו, טען כי אין כל סתירה בין ביטויי הלאומיות האיראנית הטרומ־אסלאמית לערכי המהפכה. אדרבא, הצבת פסלו של ולריאנוס הכורע ברך בפני שאפור מהווה המשך ישיר ל"רוח ההתנגדות" של איראן וביטוי לכך שעמידתה האיתנה בפני אויביה נטועה עמוק בהיסטוריה שלה. לדבריו, יש הבדל עמוק בין המחשבה החותרת להחליש את השיח המהפכני ולהחליף את האסלאם בלאומיות איראנית לבין גישה הרואה במולדת ובהתנגדות המשך טבעי של שיח זה.

אף כי המשטר האיראני פעל לאורך השנים לרתום את הציבור סביב סמלים של לאומיות איראנית, מלחמת 12 הימים האיצה מגמה זו. כך, למשל, הופעתו הפומבית של מנהיג איראן, עלי ח'אמנהאי, בערב העאשורא ביולי 2025 – לראשונה מאז פרוץ המלחמה עם ישראל – עוררה עניין רב בשל בקשתו ממחמוד כרימי, אחד ממטיפי הדת הבולטים, לשיר את השיר הפטריוטי "הו איראן, אבני חן גבולותייך", שהתפרסם בתקופת שלטון השאה. מגמה זו משקפת הכרה מצד השלטונות בטהראן כי האסלאם או אפילו שילוב בין סמלים דתיים לפטריוטיות איראנית כבר אינם מספיקים על מנת לגייס את הציבור. במקביל למאמצים לגייס את האזרחים סביב סולידריות לאומית, מפגינים השלטונות לאחרונה נכונות מסוימת להתגמש ולהיענות לחלק מדרישות הציבור, למשל באמצעות צמצום אכיפת קוד הלבוש האסלאמי.

ספק רב האם יש בצעדים אלה כדי לספק מענה למשבר הלגיטימציה שבפניו ניצב המשטר האיראני ולפער המתרחב בינו לבין הציבור. זאת, במיוחד לנוכח המשך המצוקות המחריפות מבית, ובראשן המשבר הכלכלי המעמיק ומשבר המים והחשמל. יתר על כן, הצעדים הללו עלולים להגביר אף יותר את הביקורת הנשמעת בשנה האחרונה מצד חוגים רדיקליים־מהפכניים המשתייכים לבסיס התמיכה האידיאולוגי של המשטר. אלה מזהירים מפני סטייה מערכי המהפכה, למשל בסוגיית אכיפת קוד הלבוש האסלאמי, שעלולה להביא לכך שהרפובליקה האסלאמית תאבד את נאמנות הגרעין הקשה של תומכיה.

בכל מקרה, נראה כי מגמות העומק בחברה האיראנית, ובכלל זה תהליכי החילון, ההתמערבות, שחיקת מעמד של אנשי הדת והדגשת המרכיב הלאומי הפרסי על פני הרכיב האסלאמי בזהות האיראנית, אינן הפיכות והשלטונות אינם יכולים עוד להתעלם מהן. אין בהן בהכרח כדי לחולל שינוי פוליטי בעתיד הנראה לעין, בעיקר בשל חולשתם של מתנגדי המשטר ויכולתו של המשטר לדכא ביעילות כל איום מיידי על יציבותו. עם זאת, הן עשויות לחולל תמורות משמעותיות בדמותה של הרפובליקה האסלאמית בעקבות שינוי במשטר, ובמיוחד לאחר מותו של ח'אמנהאי בן ה-86. מוקדם להעריך האם תפיסת "שלטון חכם ההלכה", הנהוגה באיראן מאז 1979, תישמר לאחר מותו או שמא הרפובליקה האסלאמית תעבור שינויים חוקתיים, שבמרכזם החלשת מעמדו של המנהיג הבא והתחזקותם של מוקדי כוח אחרים, דוגמת משמרות המהפכה. כך או כך, הסתלקותו של ח'אמנהאי ומאבק הירושה הצפוי בעקבות כך עשויים לסלול את הדרך להבשלת מגמות העומק החברתיות לכדי שינוי פוליטי משמעותי.

עורכי הסדרה: ענת קורץ ואלדד שביט